

УДК 336.14.01:658

О.Г. Мельник

Національний університет “Львівська політехніка”

МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО БЮДЖЕТНОГО КОНТРОЛЮВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

© Мельник О.Г., 2003

Розглянуто сутність бюджетного контролювання на підприємстві, визначено його завдання, охарактеризовано складові елементи системи бюджетного контролювання. Запропоновано основні положення щодо бюджетного контролювання, застосування яких в організації сприяє забезпеченню управлінців необхідною інформацією щодо структури та цільового використання коштів організації, підвищує ефективність регулювального механізму, який базується на свідомому плануванні співвідношення витрат з метою отримання оптимального прибутку, виручки від реалізації, рентабельності тощо.

There in the article the the essence of budget monitoring at the enterprise is considered, its tasks are determined, the components of system of budget monitoring are characterized. The main positions of the budget control is offered, which application assists in organization maintenance the managers by the necessary information concerning structure and target use of means of organization, raises efficiency of the adjusting mechanism, which is based on conscious planning of the parity of expenses with the purpose of reception of the optimum profit, proceeds from realization, profitability and others.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку національної економіки України, що супроводжується трансформаційними перетвореннями у ринковому напрямі, суб'єкти підприємницької діяльності вживають активних заходів щодо підтримання та завоювання відповідних позицій на ринку та підвищення власної конкурентоспроможності. Підприємці та керівники все більше усвідомлюють, що ефективність та результативність роботи на ринку значною мірою залежать від рівня розвитку чинників середовища функціонування та системи управління на підприємстві. Значна увага акцентується на зміцненні фінансової дисципліни, забезпеченні відповідного рівня платоспроможності та ліквідності, покращанні фінансової стійкості, оптимізації формування та розподілу обмежених організаційних ресурсів. Власне виконання таких завдань підпорядковане бюджетування як інтегрована в систему менеджменту управлінська технологія, реалізація якої охоплює усі загальні функції менеджменту (планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання). В американській, японській та західноєвропейській практиці бюджетування стало невід'ємною складовою успішного функціонування організацій ще на поч. 60-х рр. У країнах пострадянського простору впровадження та застосування комплексних систем бюджетування на підприємствах є рідкісним явищем, оскільки не існує достатньої методологічної та методичної бази, хоча позитивний досвід щодо бюджетування мають вже такі українські підприємства, як ВАТ “Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат”, ВАТ “Укрнафта”, “Ареал”, Книжкова фабрика “Атлас”, “Агробудсервіс”, ЗАТ “Автовантажувач” й інші, а

також російські підприємства “Норильский никель”, “Нижнетагильський металургический комбинат (НТМК)”, “Алтайкокс”, ЗАТ “Сотовая компания” (м. Новосибірськ), “Синтертрейд” (м. Москва), АТ “Заволжский завод гусеничних тягачей” (ЗЗГТ) (Нижньогородська обл.), “Альфа-Эко” тощо [3; 4; 6; 7; 11]. Необхідно наголосити, що бюджетування як управлінська технологія реалізується через такі послідовні етапи: бюджетне планування, бюджетне організування, бюджетне мотивування, бюджетне контролювання та бюджетне регулювання. Нехтування хоча б однією ланкою усю систему бюджетного управління зводить нанівець. Як правило, на вітчизняних підприємствах застосовуються бюджетні системи нижчого рівня, які не передбачають розроблення усієї сукупності операційних та фінансових бюджетів, виокремлення центрів відповідальності, розроблення системи стимулювання на засадах бюджетів тощо. Але у кожній організації з часом виникає необхідність у розробленні бюджетів (наприклад, бюджетів для інвестиційних та інноваційних програм, бюджету руху грошових коштів для запобігання касовим розривам і оперативного управління грошовими потоками), результати виконання та реалізації яких повинні якісно контролюватись та формувати інформаційний масив для подальших регулювальних заходів і прийняття управлінських рішень. Тому розроблення методичних положень щодо здійснення бюджетного контролювання на підприємстві набуває особливої ваги та значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій за проблемою. Огляд та узагальнення праць іноземних та вітчизняних авторів І.Т. Балабанова, В.В. Бочарова, В.В. Гамаюнова, О.М. Гребешкової, М.Г. Грещака, С.Ф. Голова, О.Д. Данилюка, Р. Дафта, Г.Г. Кірейцева, О.А. Кириченка, З.В. Клеменової, О.С. Коцюби, О.П. Крайник, П. Кузмишина, В.Р. Лещука, І. Мейтленда, Ю.В. Пасічника, А.М. Поддєрьогіна, Г.Б. Поляка, М.В. Романовського, Т.В. Сізової, Н.Н. Селєзньової, О.О. Терещенка, В.Є. Хруцького, С.М. Чистова [1–11] свідчить про те, що у літературі висвітлюються питання, пов’язані із сутністю бюджетного контролювання, його значенням у системі бюджетного управління, окремими методами бюджетного контролю та аналізу (зокрема, на засадах гнучких бюджетів). Та все ж у вищенаведених літературних джерелах недостатньо розкриті питання, пов’язані з розглядом бюджетного контролю за системним підходом, методичними положеннями та підходами щодо здійснення бюджетного контролювання, особливо, що стосується методів структурного контролю бюджетів, які дають змогу сформувати інформаційну базу для прийняття оптимальних управлінських рішень.

Цілі статті. Цілі статті логічно випливають із результатів огляду літературних джерел та проведених досліджень за проблемою і передбачають:

- визначення сутності та складових системи бюджетного контролювання;
- формування основних методичних положень щодо бюджетного контролювання на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення літературних джерел та проведені дослідження дозволяють стверджувати, що бюджетне контролювання – це відносно відокремлений вид управлінської діяльності, пов’язаний з перевіркою та оцінюванням виконання бюджетів організації, а також визначенням на засадах установлених критеріїв результативності функціонування системи бюджетування на підприємстві.

Основними завданнями бюджетного контролювання на підприємстві є [1–11]:

- оцінювання кінцевих результатів формування та виконання бюджетів;
- виявлення чинників та причин, що зумовили невиконання бюджетів;

- виявлення бюджетних буферів (спеціально завищених витрат чи занижених надходжень у бюджетах);
- виявлення випадків нераціонального та нецільового використання бюджетних коштів;
- оцінювання у часовому аспекті результатів розроблення та виконання бюджетів;
- виявлення недоліків у роботі підрозділів, що безпосередньо задіяні у розробленні та виконанні бюджетів тощо.

Система бюджетного контролювання – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, які забезпечують досягнення цілей та виконання завдань бюджетного контролювання. До складу цієї системи входять: об'єкти контролю (бюджети різних видів та для різних об'єктів), предмети контролю (окремі характеристики стану конкретних бюджетів), суб'єкти контролю (підрозділи та особи, що забезпечують здійснення бюджетного контролю) та технологія бюджетного контролю (послідовність, низка процедур та правил, методи контролю та інші складові, необхідні для оцінювання виконання бюджетів) [1].

Необхідно зазначити, що у практиці функціонування сучасних підприємств бюджетне контролювання переважно покликане оцінити та проаналізувати рівень виконання бюджетних показників за відповідними бюджетами. При цьому використовуються різноманітні методи [2]:

1) метод горизонтального контролю. Передбачає оцінювання та порівняння певних бюджетних показників за декілька періодів (метод динамічного горизонтального контролю), а також порівняння фактичних бюджетних показників з плановими (метод фактично-планового бюджетного контролю). В останньому випадку важливої ваги набуває актуалізація бюджетних показників відповідно до реальних обсягів виробництва чи реалізації, що створює можливості для виявлення нераціонального використання ресурсів.

2) метод вертикального контролю. Передбачає оцінювання структури бюджетів за надходницькою та видатковою частиною.

Результати використання цих методів підлягають факторному аналізу, що дає змогу визначити основні фактори, які зумовили наявну динаміку та структуру бюджетних показників та виявити певні тенденції. Необхідно зауважити, що методи та інструментарій контролювання бюджетних показників будуть відмінними залежно від видів бюджетів в організації та їх складу. Наприклад, при контролюванні виконання показників бюджету руху грошових коштів основну увагу необхідно акцентувати на розмірах кінцевого сальдо грошових коштів за конкретні періоди, що дозволить виявити причини, які погіршили рівень платоспроможності підприємства у звітному періоді та зумовили виникнення касових розривів. При контролюванні виконання бюджету доходів та витрат, який формується у більшості організацій і вважається одним із основних, визначальну увагу звертають на розподіл ресурсів організації (як власних, так і залучених), на структуру витрат і доходів, цільове використання коштів. Але часто результати контролювання та аналізу бюджетів не забезпечують прийняття ефективних управлінських рішень через недостатню кваліфікацію менеджерів, відсутність інструментарію щодо оброблення та аналізу звітних даних тощо, тому виникає необхідність в удосконаленні методик щодо бюджетного контролювання та формування нових методів у цій сфері.

Після того, як бюджет доходів та витрат на підприємстві сформований та виконаний протягом певного періоду, виникає необхідність проаналізувати на його основі

ефективність функціонування і розвитку організації та сформувати інформаційну базу для регулювання діяльності організації. Адже реалізація лише облікової функції при здійсненні контролювання на засадах бюджетних показників є недоцільною без застосування аналітичної обробки отриманих облікових бюджетних фактичних даних. Для формування інформаційної бази щодо бюджетної структури пропонується в межах бюджетного контролювання визначити перелік часткових показників на прикладі бюджету доходів та витрат:

1. Рівень бюджетного забезпечення мотивації працівників (K_m) демонструє частку мотиваційних витрат у загальній сумі витрат підприємства, що здійснюються за певний період. Розраховується за формулою:

$$K_m = M / V,$$

де M – обсяг витрат на мотивацію працівників, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр. од.; V – обсяг усіх витрат підприємства, здійснених у аналізованому періоді, гр. од.

Необхідно зазначити, що рівень бюджетного забезпечення мотивації працівників доцільно визначати для працівників апарату управління (керівників, фахівців тощо), для робітників (основних та допоміжних) та для інших категорій персоналу, що сформує інформаційну картину щодо співвідношення середньої суми витрат на мотивацію на одного представника різних категорій працівників, а саме, необхідно розрахувати рівні бюджетного забезпечення мотивації управлінців (K_{mu}), робітників (K_{mr}) та інших категорій персоналу (K_{mi}):

$$K_{mu} = MU / V;$$

$$K_{mr} = MR / V;$$

$$K_{mi} = MI / V,$$

де MU – обсяг витрат на мотивацію управлінців, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр. од.; MR – обсяг витрат на мотивацію робітників, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр. од.; MI – обсяг витрат на мотивацію інших категорій персоналу, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр. од.

2. Рівень бюджетного забезпечення соціального розвитку (K_c). Демонструє частку витрат на соціальний розвиток у загальній сумі витрат, що були здійснені протягом аналізованого періоду. Цей показник відображає рівень піклування підприємством про створення сприятливих умов праці, відпочинку, оздоровлення своїх працівників. Розраховується за формулою:

$$K_c = C / V,$$

де C – обсяг витрат на соціальний розвиток, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр.од.

3. Рівень бюджетного забезпечення інноваційного розвитку (K_i). Демонструє частку витрат на інновації у загальній сумі витрат підприємства, що здійснюються за певний період. Розраховується за формулою:

$$K_i = I / V,$$

де I – обсяг витрат на інновації, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр.од.

4. Рівень бюджетного забезпечення маркетингових досліджень та комунікацій (K_{mk}). Демонструє частку витрат на маркетингові комунікації у загальній сумі витрат під-

приємства, що здійснюються за певний період. Цей показник фактично відображає рівень ринковоорієнтованості підприємства, формування попиту та стимулювання збуту. Розраховується за формулою:

$$K_{мдк} = МДК / В,$$

де МДК – обсяг витрат на маркетингові дослідження та комунікації, що здійснені протягом аналізованого періоду, гр. од.

Цей показник доцільно розглядати окремо для витрат на маркетингові дослідження та витрат на маркетингові комунікації, тобто варто обчислити коефіцієнт бюджетного забезпечення маркетингових досліджень ($K_{мд}$) та коефіцієнт бюджетного забезпечення маркетингових комунікацій ($K_{мк}$):

$$K_{мд} = МД / В,$$

$$K_{мк} = МК / В,$$

де МД – обсяг витрат на маркетингові дослідження, гр.од.; МК – обсяг витрат на маркетингові комунікації, гр.од.

5. Рівень амортизаційного бюджетного забезпечення (K_a). Демонструє частку амортизації основних фондів у загальній сумі витрат підприємства:

$$K_a = A / В,$$

де А – обсяг амортизаційних відрахувань, гр. од.

6. Рівень бюджетного забезпечення фіскальних платежів ($K_{ф}$). Демонструє частку витрат на податки і обов'язкові платежі у загальній структурі витрат підприємства. Розраховується за формулою:

$$K_{ф} = \Phi / В,$$

де Φ – обсяг витрат на податки і обов'язкові платежі, що сплачуються підприємством в аналізованому періоді, гр. од.

7. Рівень бюджетного забезпечення інших витрат на реалізацію поточної виробничо-господарської діяльності ($K_{рд}$). Демонструє частку витрат на закупівлю матеріальних та паливно-енергетичних ресурсів для основної діяльності та загальногосподарських потреб, оплату послуг сторонніх організацій тощо. Розраховується за формулою:

$$K_{рд} = Д / В,$$

де Д – обсяг інших витрат на забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності, гр. од.

Як свідчать результати проведених досліджень, необхідно відокремлено враховувати витрати на забезпечення потреб основної виробничої діяльності (виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт), для задоволення загальногосподарських потреб та на оплату послуг сторонніх організацій (транспорт, зв'язок, банківське обслуговування, страхування тощо), відповідно до чого необхідно розрахувати рівні бюджетного забезпечення потреб основної виробничої діяльності (виготовлення продукції, надання послуг, виконання робіт) ($K_{до}$), загальногосподарських потреб ($K_{дз}$) та витрат на оплату послуг сторонніх організацій ($K_{дс}$):

$$K_{до} = ДО / В;$$

$$K_{дз} = ДЗ / В;$$

$$K_{дс} = ДС / В,$$

де ДО – витрати на забезпечення потреб основної виробничої діяльності (виготовлення продукції, надання послуг, виконання робіт), гр. од.; ДЗ – витрати на забезпечення загальногосподарських потреб, гр. од.; ДС – витрати на сплату зобов'язань за послуги сторонніх організацій, гр. од.

Необхідно зазначити, що усі вищеперелічені показники бюджетного забезпечення розраховані у межах комплексних статей витрат, але їх можна деталізувати за елементами комплексних статей. Оскільки однією із цілей підприємства повинно бути забезпечення стійкого розвитку з урахуванням можливостей та уникнення загроз зовнішнього середовища, то усі витрати за статтями, передбаченими бюджетом, повинні спрямовуватись на виробничий, технічний, соціальний, інноваційний, технологічний, кадровий розвиток підприємства. Вищенаведені коефіцієнти бюджетного забезпечення набувають значень у межах від 0 до 1. При цьому вони називаються показниками бюджетного забезпечення певних видів витрат, оскільки усі витрати, які здійснені протягом аналізованого періоду, є забезпеченими з різних джерел (власних чи залучених). Визначаючи протягом певної кількості періодів (наприклад, 12 кварталів) ці коефіцієнти, підприємство на засадах формування моделі багатофакторної кореляції може визначити оптимальне співвідношення цих показників для отримання оптимального визначального показника. Модель у найпростішому варіанті буде мати такий вигляд [7]:

$$Y = a_0 + a_1 * K_{му} + a_2 * K_{мр} + a_3 * K_{мі} + a_4 * K_c + a_5 * K_i + a_6 * K_{мд} + a_7 * K_{мк} + a_8 * K_a + a_9 * K_{ф} + a_{10} * K_{до} + a_{11} * K_{дз} + a_{12} * K_{дс},$$

де Y – визначальний показник діяльності підприємства (обсяг балансового прибутку підприємства, обсяг виручки від реалізації, рівень рентабельності тощо), од. вим.; $K_{му}$ – рівень бюджетного забезпечення мотивації управлінців; $K_{мр}$ – рівень бюджетного забезпечення мотивації робітників; $K_{мі}$ – рівень бюджетного забезпечення мотивації інших категорій персоналу; K_c – рівень бюджетного забезпечення соціального розвитку; K_i – рівень бюджетного забезпечення інноваційного розвитку; $K_{мд}$ – рівень бюджетного забезпечення маркетингових досліджень; $K_{мк}$ – рівень бюджетного забезпечення маркетингових комунікацій; K_a – рівень амортизаційного бюджетного забезпечення; $K_{ф}$ – рівень фіскального бюджетного забезпечення; $K_{до}$ – рівень бюджетного забезпечення потреб основної виробничої діяльності (виробництво продукції, надання послуг, виконання робіт); $K_{дз}$ – рівень бюджетного забезпечення загальногосподарських потреб; $K_{дс}$ – рівень бюджетного забезпечення витрат на оплату послуг сторонніх організацій (транспорт, зв'язок, страхування, банківське обслуговування тощо); $a_0, a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7, a_8, a_9, a_{10}, a_{11}, a_{12}$ – параметри кореляційно-регресійної моделі, що відповідають вимогам найменшої суми квадратів відхилень фактичних значень Y від вирахованих за моделлю.

Узагальнення літературних джерел та проведені дослідження дозволяють стверджувати, що процес формування та використання моделі буде здійснюватись у такій послідовності:

1. Підбір масиву даних для формування моделі на етапі бюджетного контролювання. Тобто необхідно розрахувати показники бюджетного забезпечення певних витрат не менше ніж за 10–12 періодів та отримати значення визначального показника підприємства за аналізовані періоди; провести специфікацію, тобто виявити форму залежності між визначальним показником та даними коефіцієнтами бюджетного забезпечення.

2. Введення даних у комп'ютерні програми (DSS-POM, Statistica, SPSS, NCSS-PASS, UNISTAL STATISTICAL PACKAGE тощо) для тестування на мультиколінеарність змінних моделі, розрахунку коефіцієнтів регресії та перевірки надійності сформованої моделі.

3. Застосування моделі на практиці для розрахунку планового значення визначального показника відповідно до планово сформованої структури витрат бюджету організації на етапі бюджетного регулювання.

Формування багатофакторної кореляційно-регресійної моделі на базі часткових структурних показників витрат дозволяє визначити оптимальну структуру витрат для досягнення бажаного значення визначального показника, навіть без володіння інформацією щодо майбутнього діапазону ділової активності підприємства. Отже, сформована модель дозволяє визначити структуру витрат підприємства, оцінити співвідношення витрат та здійснити певні регулюючі дії.

Необхідно зазначити, що використання запропонованих підходів щодо бюджетного контролю у наведеному вигляді можливе лише за умови додаткового формування реєстрів внутрішнього управлінського обліку за цільовими витратами, виділеними для цілей управління. Але використання цих підходів створює значні переваги: забезпечує управлінців необхідною інформацією щодо структури та цільового використання коштів організації, підвищує ефективність регулювального механізму, який базується на свідомому плануванні та співвідношенні витрат з метою отримання оптимального прибутку, виручки від реалізації, рентабельності тощо. Варто наголосити, що на кожному підприємстві кількість та види показників рівнів бюджетного забезпечення будуть різні, що залежить від обраних видів та структури бюджетів, пріоритетності витрат тощо, але застосування запропонованих підходів створить реальні можливості щодо підвищення рівня обґрунтованості управлінських рішень у сфері регулювання та досягнення бажаного значення визначального показника.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Система бюджетування на підприємстві втрачає свою дієвість, якщо неефективно чи невідповідно реалізується бюджетне контролювання, оскільки воно покликане оцінити та сформувати інформаційну базу щодо розроблення, виконання та результативності відповідних бюджетів організації. Оскільки інтегрування бюджетування як управлінської технології в системи менеджменту вітчизняних підприємств відбувається на сучасному етапі досить повільно та не існує достатньої методологічної і методичної бази, виникають проблеми, пов'язані не лише з формуванням бюджетів і їх реалізацією, але й із забезпеченням ефективного бюджетного контролювання. На жаль, існуючі методи бюджетного контролювання не в змозі забезпечити управлінців необхідною інформацією щодо використання коштів організації з метою активізації та забезпечення її соціального, економічного, технологічного, інноваційного та ін. розвитку, тому виникає необхідність у розробленні підходів, які б задовольнили потреби управлінців у інформаційному забезпеченні щодо формування та розподілу ресурсів в організації та його впливу на розвиток підприємства. У зв'язку з цим запропоновано основні положення щодо бюджетного контролю (на прикладі бюджету доходів та витрат), що дає змогу оцінити структуру цільових витрат підприємства та її вплив на розвиток організації і досягнення певних цільових показників (виручки від реалізації, прибутку, рентабельності тощо). Подальші дослідження за даною проблемою можуть стосуватись практичного

застосування запропонованих підходів на вітчизняних підприємствах, формування системи внутрішньоорганізаційних облікових реєстрів для забезпечення якісного контролювання витрат, їх цільового розподілу з метою активізації розвитку організації.

1. Балабанов И.Т. *Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта*. – 2-е изд., доп. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 208 с.
2. *Бюджетная система России: Учебник для вузов / Под ред. проф. Г.Б. Поляка*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 550 с.
3. Горилей О. *Жизненная необходимость* // *Компаньон*, №42 (298), 25.10.2002.
4. Ковалко О.М. *Стратегія управління нафтогазовим комплексом України в умовах інституційно-інноваційних перетворень: Дис. ... канд. екон. наук за спеціальністю 08.02.03. – організація управління, планування і регулювання економікою*. – К., 2002. – 209 с.
5. *Коммерческое бюджетирование / Бочаров В.В.* – СПб.: Питер, 2003. – 368 с.
6. Онищенко С.В. *Упровадження бюджетування на вітчизняних підприємствах* // *Фінанси України*. – 2003. – №4. – С. 45–50.
7. Самочкин В.Н., Калюкин А.А., Тимофеева О.А. *Бюджетирование как инструмент управления промышленным предприятием // Менеджмент в России и за рубежом*. – 2000. – №2. / <http://www.dis.ru/magaz/index.html> # тапаг.
8. *Финансы предприятий. Учебник / Под ред. М.В. Романовского*. – СПб.: “Издательский дом “Бизнес-пресс””, 2000. – 528 с.
9. *Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева*. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
10. Харко А.Ю. *Бюджетування у процесі управління фінансовою діяльністю підприємства* // *Фінанси України*. – 2001. – №9. – С. 87–91.
11. Хруцкий В.Е., Сизова Т.В., Гамаюнов В.В. *Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования*. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 400 с.

УДК 339

О.Б. Мних

Національний університет “Львівська політехніка”

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОГО МАРКЕТИНГУ

© Мних О.Б., 2003

Розглядаються тенденції організаційного розвитку підприємств в умовах розгортання бізнесу. Відображено вплив основних чинників, що визначають характер структурних змін.

The tendencies of organizing development of enterprises at business extension conditions are examined in a given article. The influence of basis factors, that determine structural changes character is shown.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Світовий досвід показує, що попереду ті країни, в яких більш оптимальна організаційно-виробнича структура. Раціональна комбінація факторів виробництва та оптимальне співвідношення між рівнями спеціалізації та диверсифікації як на